

demos

Jaargang 20
Mei 2004

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

5

N I D I

inhoud

- 33 Vijftien + tien = 455
- 35 Demodata
- 37 Meer ouders dan kinderen,
meer grootouders dan
kleinkinderen
- 37 Demodata
- 40 Bevolking Nederland stijgt
minder

Bratislava.

Vijftien + tien = 455

Uitbreiding EU in bevolkingcijfers

ALAIN MONNIER

Per 1 mei van dit jaar heeft de Europese Unie 25 leden. De Unie telt nu in totaal 455 miljoen mensen en dat is veel meer dan economische grootmachten als de Verenigde Staten, Rusland of Japan. De recente uitbreiding heeft ook op het terrein van de bevolkingsontwikkeling gevolgen. In Demos van maart werd daar al even op ingegaan. In het Frans-/Engelstalige maandblad *Population et Sociétés* verschenen artikel zet de auteur die ontwikkeling en de demografische gevolgen voor de sterfteontwikkeling, de vruchtbaarheid en de migratie voor ons op een rij. Demos zal in het najaar een EU-Special gaan uitbrengen ter gelegenheid van het halfjaarlijkse voorzitterschap van Nederland.

Door de toetreding van de tien nieuwe leden tot de EU, per 1 mei 2004, telt de Unie nu 455 miljoen mensen. De EU staat daarmee op de derde plaats na China (1,3 miljard) en India (1,1 miljard) en boven de VS (295 miljoen), Rusland (142 miljoen) en Japan (128 miljoen). Sinds de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) in 1957 heeft een serie uitbreidingen van de Europese Unie een demografische grootmacht gemaakt (zie figuur 1). Door de recente uitbreiding met tien nieuwe leden groeide de bevolkingsomvang van de EU met 75 miljoen mensen, maar wordt de bevolkingsgroei minder.

Groeiende invloed kleine landen

De 455 inwoners van de EU-25 zijn verdeeld over landen met een uiteenlopende bevolkingsomvang: vier tellen rond de 60 miljoen inwoners, maar negen hebben er elk nog geen vijf miljoen. De tien nieuwe leden doen het aantal landen met een geringe bevolkingsomvang belangrijk toenemen. De EU-15 telde slechts één echt 'klein' land (Luxemburg, een half miljoen inwoners), nu hebben zes EU-leden minder dan 2,5 miljoen onderdanen en drie minder dan een miljoen (zie de tabel). In de zes wat betreft bevolkingsomvang grootste landen (de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Italië, Polen, Spanje en het Verenigd Koninkrijk) woont 75 procent van de EU-bevolking. De resterende 25 procent is verdeeld over 19 landen waarvan er acht elk minder dan één procent van de totale EU-bevolking tellen. Het demografische gewicht van de grote landen van het eerste uur nam bij iedere uitbreiding van de EU af: in 1957 woonde in Duitsland, Frankrijk en Italië samen 90 procent

van de bevolking van de Gemeenschap. Nu is dat 44 procent. Frankrijk bijvoorbeeld telde in 1957 een kwart van de bevolking van de Zes en nu niet meer dan 13 procent, ondanks de 33 procent bevolkingsgroei in eigen land; en Duitsland, als Bondsrepubliek, had in 1957 eenderde en nu 18 procent van de totale bevolkingsomvang van de lidstaten. De kaart van de EU is een afspiegeling van het continentale Europa, een continent dat met uitzondering van de 'grote' landen door de geschiedenis is versnipperd.

De demografische constructie van de EU: van zes naar 25

Toen in 1957 het Verdrag van Rome werd getekend, telde de toenmalige EEG 167 miljoen

mensen. Nu zijn dat er 288 miljoen meer waarmee de bevolkingsomvang bijna is verdriedubbeld over een periode van 47 jaar. Het grootste deel van die groei was een gevolg van de uitbreiding, in vijf etappes, met 19 landen: Denemarken, Ierland en het Verenigd Koninkrijk in 1973, Griekenland in 1981, Portugal en Spanje in 1986, Finland, Oostenrijk en Zweden in 1995 en ten slotte Cyprus, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slovenië, Slowakije en Tsjechië in 2004 (figuur 1).

De komst van de tien nieuwe leden is in absolute zin de grootste uitbreiding. Relatief gezien neemt de bevolkingsomvang van de EU echter met slechts 20 procent toe, beduidend minder dan de uitbreiding van zes naar negen leden in 1973, toen door de toetredende 64 miljoen mensen de bevolkingsomvang met 33 procent groeide. In totaal kwamen er, eerst in de EEG, later in de EU, 235 miljoen mensen bij als gevolg van de uitbreidingen en de hereniging van Duitsland in 1991, waardoor de Duitse EU-bevolking in één klap in aantal toenam van 64 naar 80 miljoen.

De bevolkingsomvang in de afzonderlijke lidstaten is echter niet constant, doch stijgt of daalt. Naast de 'politieke' component van de bevolkingsgroei (door de toetreding van nieuwe leden) is er een interne groeicomponent (geboorte minus sterfte over de hele EU gerekend) van 55 miljoen in totaal. Recent nam de bevolkingsomvang van de 15 EU-landen jaarlijks toe met anderhalf miljoen mensen. In het Europa van de Zes, begin jaren zestig, waren dat er twee miljoen per jaar.

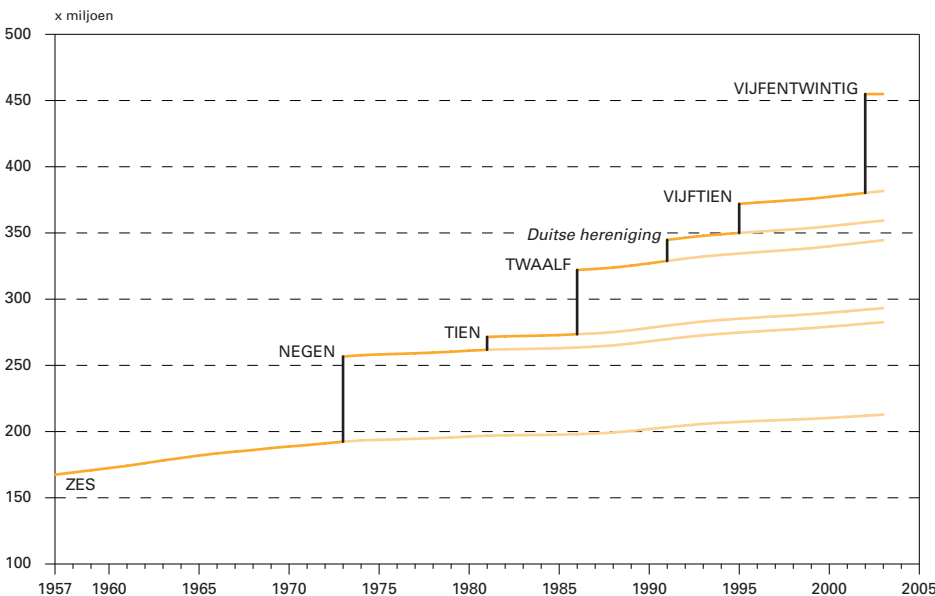
De bevolkingsgroei wordt veroorzaakt door de natuurlijke aanwas (geboorte minus sterfte) en het migratiesaldo (het verschil tussen immigratie in en emigratie uit het gebied van de EU). De natuurlijke groei in alle lidstaten gezamenlijk is sinds hun toetreding tot de Unie 32 miljoen. Daarvan komt een natuurlijke groei van 28 miljoen voor rekening van de zes landen van het eerste uur. Deze landen hebben om twee redenen meer aan de bevolkingsgroei in de EEG/EU bijgedragen: ze zijn het langst lid en ze waren lid tijdens de bevolkingsexplosie in de beginjaren van de EEG. In de 16 jaren van het Europa van de Zes, van 1957 tot 1973, groeide hun bevolking met 25 miljoen, in de 30 jaar daarna met slechts 21 miljoen.

Migratie

Het migratiesaldo is het verschil tussen de totale bevolkingsgroei (55 miljoen) en de natuurlijke groei (32 miljoen), en bedraagt dus 23 miljoen. De migratiecomponent van de bevolkingsgroei is daarmee over de hele beschouwde periode gerekend minder belangrijk dan de natuurlijke groei. De afgelopen tien jaar is daar echter verandering in gekomen. Migratie is de belangrijkste groeifactor in de EU geworden. Sinds eind jaren tachtig heeft het migratiesaldo een top bereikt van 11 miljoen, tweemaal de natuurlijke groei. Immigratie is de drijvende kracht achter de bevolkingsgroei in de Unie geworden, waarmee de aard van de demografische structuur van de Unie wezenlijk is veranderd.

De bevolkingsontwikkeling in de EEG, en later in de EU, wordt getoond in figuur 2. Absoluut

Figuur 1. Europa van zes naar 25: demografische constructie

Bron: Institut National d'Etudes Démographiques (INED).

gezien is de jaarlijkse natuurlijke groei tot 1970 meer dan een miljoen, met een maximum in 1965 van 1,4 miljoen. Sinds het midden van de jaren zeventig groeide de Europese Unie van negen naar 15 leden en van 257 naar 370 miljoen inwoners, maar de natuurlijke groei nam sterk af tot onder de 400.000 per jaar afgezien van een opleving rond 1990.

Omgekeerd sloeg de langetermijndaling van het migratiesaldo in de periode van eind jaren vijftig tot het midden van de jaren tachtig om in een scherpe stijging rond 1990, hoofdzakelijk als gevolg van de gebeurtenissen in Oost-Europa. Het is opmerkelijk dat alle landen van het Europa van de 15 inmiddels immigratielanden zijn geworden. Griekenland, Ierland, Italië, Portugal en Spanje waren immers tot voor kort nog zedende landen.

De toetreding van de tien nieuwe lidstaten zal de bevolkingsgroei in de EU afremmen doordat ze een negatieve natuurlijke groei inbrengen, met, sinds 1995, een overschot van meer dan een half miljoen overleden tegenover het aantal geboorten, en een negatief migratiesaldo.

Demografische structuur oude leden

Alle landen die samen het Europa van de 15 vormen hebben dezelfde demografische structuur, gekenmerkt door een hele lage of negatieve natuurlijke groei, veroorzaakt door een lage vruchtbaarheid en veroudering van de bevolking, een toenemende immigratie, die in de meeste landen de belangrijkste groeicomponent is geworden, en een hoog aantal en percentage ouderen en hoogbejaarden door een langdurige daling van de vruchtbaarheid alsmede het terugdringen de afgelopen 20 jaar van de sterfte op oudere leeftijd.

De gezamenlijke jaarlijkse bevolkingsgroei in de EU-15 was bij de start van dit millennium vier per 1.000, met een migratiesaldo van drie per 1.000 en een natuurlijke groei van één per 1.000. De belangrijkste factor achter de lage natuurlijke groei is de lage vruchtbaarheid in de EU-15, met een gemiddeld kindertal van 1,5. Een andere belangrijke factor is de vergrijzing: in alle 15 landen samen is 16 procent van de bevolking ouder dan 65 hetgeen een hoog aantal sterfgevallen tot gevolg heeft, zelfs als sprake is van een dalende sterfte.

De bevolking zal verder vergrijzen, vooral door verlaging van de sterfte op oudere leeftijden. Een verlaging van de sterfte was aanvankelijk te danken aan verbetering van de kindersterfte, maar is nu hoofdzakelijk een gevolg van verkleining van het sterfterisico op oudere leeftijden. Deze nieuwe vooruitgang verklaart de hoge levensverwachting bij de geboorte: 76 jaar voor mannen en 82 jaar voor vrouwen.

Nieuwe leden

De demografische structuur van de meeste nieuwe EU-leden verschilt van die van de EU-15, zoals blijkt uit de tabel. Behalve Cyprus en Malta, waar een aanhoudende positieve natuurlijke groei gepaard gaat met een netto immigratie, laten de acht Centraal Europese landen vooral een hele lage, en in vijf gevallen zelfs negatieve, bevolkingsgroei zien. Behalve in Slowa-

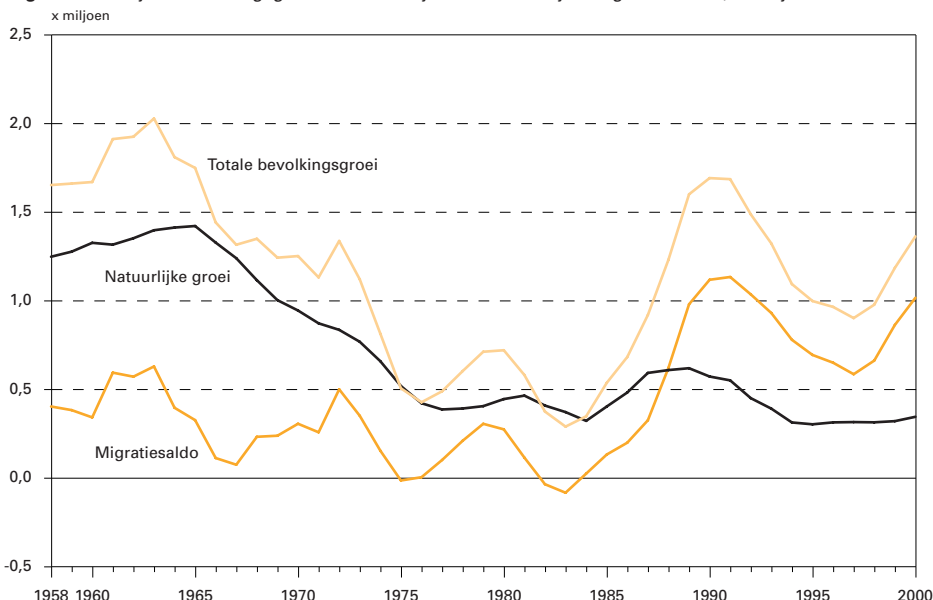
Malta.

kije, dat een heel gering geboorteoverschot heeft (0,1 per 1.000 van de bevolking), is sprake van een fors geboortetekort, met een netto emigratie in drie landen (Letland, Litouwen en Polen) en een geringe netto immigratie in de rest. Voor deze acht Centraal Europese landen is de gemiddelde natuurlijke groei $-1,1$ per 1.000 inwoners en het gemiddelde migratiesaldo $0,1$, hetgeen resulteert in een bevolkingsgroei van $-1,0$ per 1.000 inwoners. Dit wijst duidelijk op een belangrijk lagere vruchtbaarheid dan in de rest van Europa, met een gemiddeld kindertal van $1,2$ over een reeks van $1,39$ in Estland tot $1,14$ in Tsjechië. Ondanks de recente daling van het geboortecijfer in Centraal Europa, die leidt tot een relatief snellere veroudering van de bevolking, blijft het percentage ouderen in de totale bevolking ($13,3$ procent) er lager dan dat van de landen van de EU-15, hoewel sprake is van een stijging. Ten slotte is de sterfte in de Centraal Europese landen hoger dan in West-Europa, met een levensverwachting bij de geboorte van tegen de 70 jaar voor mannen en van 78 jaar voor vrouwen.

demodata

De kinderloosheid van vrouwen neemt toe. Van de vrouwen die nu 60 jaar zijn bleef 11 procent kinderloos. Van de vrouwen van rond de 45 is dat 17 procent en van de vrouwen van rond de 30 verwacht 20 procent geen kinderen te zullen krijgen. Eén van de verklaringen is het opleidingsniveau. Oudere generaties zijn gemiddeld lager opgeleid dan de huidige. Van de vrouwen die ouder zijn dan 45 jaar, is bijna de helft middelbaar- of hoog opgeleid, van de vrouwen van rond de dertig is dat bijna 80. Van de hoogopgeleide 45-plussers is een kwart kinderloos gebleven, van de laagopgeleide 45-plussers tegen de negen procent. Van de hoger opgeleiden verwacht ruim een kwart kinderloos te blijven, van de laagopgeleiden één op de acht (CBS).

Figuur 2. Jaarlijkse bevolkingsgroei in de EU (3-jaars voortschrijdend gemiddelde), in miljoenen

Bron: Institut National d'Etudes Démographiques (INED).

Bevolking op 1 januari 2004 en enkele demografische indicatoren (2002) van de landen van de EU

	Bevolking op 1 januari 2004 (x miljoen)	%	Demografische indicatoren (in 2002)					Levensverwachting bij de geboorte	
			Totale bevolkingsgroei (per 1.000 inwoners)	Natuurlijke groei (per 1.000 inwoners)	Migratie-saldo (per 1.000 inwoners)	% 65+	Totaal vruchtbaarheidscijfer 1)	Mannen	Vrouwen
Duitsland	82,5	18,2	1,2	-1,5	2,7	16,6	1,31	75,5	81,3
Frankrijk	59,9	13,2	4,8	3,7	1,1	16,2	1,89	75,6	82,9
Verenigd Koninkrijk	59,5	13,1	3,6	1,1	2,5	14,0	1,64	75,7	80,4
Italië	57,5	12,5	3,0	-0,3	3,3	18,2	1,23	76,7	82,9
Spanje	41,0	9,0	6,7	1,1	5,6	17,1	1,25	75,7	83,1
Polen	38,2	8,4	-0,4	-0,1	-0,3	12,5	1,24	70,4	78,7
Nederland	16,3	3,6	5,4	3,7	1,7	13,7	1,73	76,0	80,7
Griekenland	11,0	2,3	1,0	-0,2	1,2	17,3	1,25	75,4	80,7
Portugal	10,5	2,3	7,6	0,8	6,8	16,5	1,47	73,8	80,5
België	10,4	2,3	4,5	0,5	4,0	16,9	1,62	75,1	81,1
Tsjechië	10,2	2,2	-0,3	-1,5	1,2	13,8	1,17	72,1	78,7
Hongarije	10,1	2,2	-3,2	-3,5	0,3	15,3	1,30	68,4	76,7
Zweden	9,0	2,0	3,6	0,1	3,5	17,2	1,65	77,7	82,1
Oostenrijk	8,1	1,8	3,5	0,3	3,2	15,6	1,40	75,8	81,7
Denemarken	5,4	1,2	2,8	1,0	1,8	14,8	1,72	74,8	79,5
Slowakije	5,4	1,2	0,3	0,1	0,2	11,5	1,19	69,9	77,8
Finland	5,2	1,1	2,2	1,2	1,0	15,2	1,72	74,9	81,5
Ierland	4,0	0,9	14,7	7,3	7,4	11,2	2,00	74,6	79,6
Litouwen	3,4	0,7	-3,8	-3,2	-0,6	14,2	1,24	66,3	77,5
Letland	2,3	0,5	-6,1	-5,3	-0,8	15,5	1,24	64,8	76,0
Slovenië	2,0	0,4	0,5	-0,6	1,1	14,5	1,21	72,7	80,5
Estland	1,4	0,3	0,2	-3,9	4,1	15,5	1,37	65,3	77,1
Cyprus ²⁾	0,7	0,2	11,8	3,8	8,0	11,4	1,49	76,1	81,0
Luxemburg	0,5	0,1	9,5	3,6	5,9	14,1	1,63	74,9	81,5
Malta	0,4	0,1	6,1	2,0	4,1	12,6	1,46	75,8	80,5
EU-15	380,8	83,6	3,7	0,8	2,9	16,2	1,49	75,7	81,8
Nieuwe lidstaten	74,1	16,4	-1,0	-1,1	0,1	13,3	1,24	69,9	78,2
EU-25	454,9	100,0	3,0	0,5	2,5	15,7	1,45	74,8	81,2

1) Gemiddeld kindertal.

2) Excl. Turkse deel.

□ De landen zijn gerangschikt volgens aflopend aantal inwoners. De tien nieuwe lidstaten zijn vet gedrukt.

□ Cursieve cijfers hebben betrekking op 2001 (Griekenland: 2000).

□ De resultaten voor de groepen landen (15, 10 of 25) zijn gewogen gemiddelden van de nationale cijfers.

Bronnen: European Observatory on Demography en Eurostat.

gen in de gaten houden. In de eerste plaats is dat de sterfteontwikkeling in de nieuwe Centraal en Oost Europese lidstaten, die in belangrijke mate geen gelijke tred houdt met die in het Europa van de 15. Het wegwerken van die achterstand zou een verbetering kunnen betekenen van de gezondheidssituatie en de levensomstandigheden in het algemeen. In de tweede plaats de vruchtbaarheid: zal deze, indien de economische en sociale situatie verbetert en de toekomst minder onzeker wordt als in de afgelopen tien jaren het geval was, vanaf het huidige hele lage niveau weer gaan stijgen, gelijkblijven of nog verder gaan dalen? In de Zuid Europese landen Griekenland, Italië, Portugal en Spanje was na hun toetreding tot de EU niet sprake van een toenemende vruchtbaarheid. Ten slotte migratie: een onderwerp dat alle EU-landen aangaat. Zal de vrijheid die ingezetenen van de nieuwe lidstaten nu bezitten om te gaan verhuizen naar en te verblijven in andere EU-lidstaten belangrijke migratiestromen tot gevolg hebben naar de meest welvarende EU-landen, Duitsland voorop? Door het opschuiven van de grens van Europa in oostelijke richting hebben de nieuwe lidstaten die verantwoordelijk zijn voor 'het bewaken' van de oostelijke grens van de Unie, de Baltische staten, Polen en Slowakije, er in ieder geval een lastige taak bij.

Over het geheel genomen zal de uitbreiding van de EU een demografische vertraging in de Unie tot gevolg hebben aangezien de bevolkingsgroei afneemt van 3,7 naar 3,0 per 1.000 en de bevolking enigszins verjongt doordat het percentage 65-plussers terugloopt van 16,2 naar 15,7 procent.

De demografische gevolgen van de uitbreiding

De uitbreiding van de EU in 2004, en later die in 2007 [als waarschijnlijk Bulgarije en Roemenië toetreden (red.)], heeft mogelijk grote demografische gevolgen voor zowel de nieuwe lidstaten als voor de EU in zijn totaliteit. Daarbij moeten we de komende jaren vooral drie ontwikkelin-

Dit artikel verscheen eerder in *Population et Sociétés* van het Institut National d'Études Démographiques (INED) te Parijs (www.ined.fr/index.html). Onder meer voor illustratieve leeftijdspiramides per lidstaat (oude en nieuwe leden) wordt naar deze website verwezen.

Vertaling en bewerking: Harry Bronsema.

Dr. A. Monnier, INSTITUT NATIONAL D'ÉTUDES DÉMOGRAPHIQUES (INED-PARIJS)

Bratislava.

Praag.

Bratislava.

